

Een (buiten)parlementaire lobby; het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid 1946-1950

R. Stevens

Een van de grootste problemen waarmee Nederland direct na de Tweede Wereldoorlog worstelde was de Indonesische kwestie. Voor één van de politieke leiders van die dagen, CHU-leider H.W. Tilanus beheerste de Indonesische kwestie zelfs 'niet alleen ons verstand, maar ook ons *gemoedsleven*, niet alleen in de Staten-Generaal, maar in brede lagen van ons volk.¹ Tilanus maakte een tijd lang deel uit van de oppositie die in felle bewoordingen het regeringsbeleid inzake Indonesië bestreed. De kritiek van de oppositie beperkte zich niet tot het parlement, maar kwam vooral tot uiting in de vele buitenparlementaire acties. Kristallisatiepunt vormde het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid. In dit artikel zal een poging worden ondernomen de invloed van deze (buiten)parlementaire oppositie op het beleid van de regering en het standpunt van de politieke partijen in kaart te brengen.

Linggadjati

Op 25 november 1946 werd in paleis Rijswijk te Batavia het ontwerp-akkoord van Linggadjati geparafeerd. Het was de Commissie-Generaal, een Nederlandse onderhandelingsdelegatie met speciale volmachten, gelukt een concept-overeenkomst te sluiten met de Indonesische nationalistenvan de *Republik Indonesia*. De hoofdlijnen hiervan waren de volgende: Nederland erkende de Republiek als de facto het gezag uitoefenend over Java, Sumatra en Madoera; de Republiek zou samen met de deelstaten Borneo en Oost-Indonesië de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) vormen; deze VSI werkte met het Koninkrijk der Nederlanden samen in een Nederlands-Indonesische Unie met de Koning aan het hoofd. Streefdatum voor de overdracht van de soevereiniteit aan de VSI was 1 januari 1949. De concept-overeenkomst was voor tweeërlei uitleg vatbaar. De Republiek zag er een volkenrechtelijke concept-overeenkomst in waarin zij als staat erkend werd door Nederland. Linggadjati was de eerste stap naar volledige onafhankelijkheid. De Nederlandse regering zag het politieke akkoord als een overeenkomst met een opstandig gebied in een deel van het koninkrijk. Zij accepteerde de concept-overeenkomst, maar zij wilde dat deze op enkele punten werd aangepast. Volgens de regering was de concept-overeenkomst geen verdrag, maar een afspraak. Nieuw-Guinea moest een aparte status krijgen ten opzichte van het koninkrijk en de VSI, en ook wilde de regering een aparte financieel-economische regeling met harde garanties voor het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië. Binnen het kabinet waren de KVP-ministers van opvatting dat de voorgestelde unie op basis van

---

¹ G. Puchinger, *Tilanus vertelde mij zijn leven* (Kampen 1966) p. 252.

vrijwillige samenwerking 'te licht' was. Een gedeelte van de soevereiniteit van het koninkrijk en van de VSI moest worden overgedragen aan de unie. De kroon moest meer zijn dan een symbool. Omwille van de coalitie stemden de PvdA-ministers in met deze katholieke verlangens inzake het 'zwaarder' maken van de unie.

KVP-Tweede-Kamerfractievoorzitter C.P.M. Romme en zijn fractie verwierpen dit compromis van het kabinet. Zij bleven de ontwerp-overeenkomst afwijzen vanwege de de facto erkenning van de Republiek en de geboden mogelijkheid aan de VSI na de soevereiniteitsoverdracht uit het koninkrijksverband te stappen. Volgens Romme zou de unie een staat moeten zijn en dus niet opzegbaar.² Inmiddels ontmoette het ontwerp-akkoord van Linggadjati een storm van kritiek in de media en bij politici en politieke partijen.³

De Partij van de Vrijheid (PvdV) eiste intrekking van het mandaat van de Commissie-Generaal. De Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en de Christelijk-Historische Unie (CHU) belegden gezamenlijk een protestbijeenkomst, waarbij zij grote kritiek op het ontwerp-akkoord spuiden. De meeste protesten richtten zich op de de facto erkenning van de Republiek en de mogelijkheid op termijn van uittreding van de VSI uit het koninkrijksverband. De CPN daarentegen was tevreden over de erkenning van de Republiek en beschouwde dit als een eerste stap in de richting van volledige vrijheid voor Indonesië.⁴

Het kabinet probeerde aan deze kritiek van de rechterzijde en vooral de KVP tegemoet te komen. Namens de regering legde minister van Overzeese Gebiedsdelen J.A. Jonkman (PvdA) op 10 december 1946 in de Tweede Kamer een verklaring af waarin hij aangaf dat de regering het akkoord accepteerde, op enkele beperkingen na zoals eerder vermeld. Volgens Jonkman verbond de Nederlandse regering bij de ondertekening van de overeenkomst van Linggadjati niet meer of minder 'dan wat volgens de door de Commissie-Generaal opgestelde toelichting is overeengekomen met onverkorte inachtneming van wat de regering in deze vergadering verklaren zal'. De Nederlandse interpretatie van het akkoord was bindend voor de Republiek, verklaarde de regering bij monde van Jonkman. Het daarop volgend kamerdebat maakte duidelijk dat de PvdA en de CPN de regering steunden, de rechtse oppositiepartijen waren mordicus tegen. De KVP wilde in navolging van Jonkman de concept-overeenkomst en de regeringsverklaring als één geheel zien, met zonedig aanvullingen. De kritiek van KVP-fractieleider Romme spitste zich toe op de Unie. Na een discussie met Jonkman

---

² J. Bank, *Katholieken en de Indonesische Revolutie* (Dieren 1984), p. 223, J.J.P. de Jong, *Diplomatie of strijd. Het Nederlands beleid tegenover de Indonesische Revolutie 1945-1947* (Meppel en Amsterdam 1988), p. 306-307. M.D. Bogaarts, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945, deel II, De periode van het kabinet-Beel, 31 juli 1946 - 7 augustus 1948, Band D eerste helft* (Nijmegen 1995) p. 2438, 2443, 2476-2478.

³ S.L. van der Wal e.a. ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* (hierna: *Officiële bescheiden*) deel VI, 29 okt. 1946 - 5 jan. 1947 (Den Haag 1976) (Rijks-geschiedkundige Publikatiën, Kleine Serie (RGP-KS) nr. 44) p. 354-356. Bogaarts, *kabinet-Beel*, p. 2348-2349, 2451 en 2503.

⁴ KHA 1946-1948, p. 6957, 6967-6969.

concludeerde Romme dat de regering de Unie als een soevereine staat zag. Jonkman verklaarde op 19 december dat met de Unie een staat werd geïntroduceerd met een reële koning, die onpartijdig in 'naam der koningin' unie-besluiten kon afkondigen. De tekst in het ontwerp-akkoord was vaag, volgens de minister, en veel zou afhangen van de toekomstige onderhandelingen met de VSI.⁵

Oppositieleider J. Schouten (ARP) diende een motie in, gesteund door CHU, PvdV en SGP, waarin werd gesteld dat het ontwerp-akkoord van Linggadjadi vooruitliep op de ronde-tafelconferentie met vertegenwoordigers uit alle delen van het Koninkrijk zoals vervat in de koninklijke rede van 7 november 1942. Een opvatting die veel leden van de KVP-fractie deelden. Het gevaar was denkbeeldig dat deze leden de motie van de oppositie zouden steunen. De regering zou in dat geval de portefeuillekwesitie moeten stellen. KVP-fractievoorzitter Romme probeerde uit deze dwangpositie te geraken door samen met zijn collega van de PvdA, M. van der Goes van Naters, een motie op te stellen. Omwille van het behoud van de KVP-PvdA-coalitie ging de PvdA akkoord met de volgende motie:

'De Kamer, overwegende, dat de regering terecht haar beleid erop richt, om, met overwinning van de zowel hier te lande als in Indonesië heersende vertrouwenscrisis, een duurzaam samengaan van Indonesië en Nederland op de grondslag van de beginselen der Koninklijke Rede van 7 december 1942 te verwezenlijken; overwegende dat de regering hiertoe dienstig acht het aangaan, met vertegenwoordigers van de Republiek Indonesië, van een wederzijdse verbintenis, met inachtneming der geldende Grondwet, tot niets meer of anders dan wat volgens de Commissie-Generaal opgestelde toelichting te Linggadjadi is overeengekomen met onverkorte inachtneming van de regeringsverklaring van 10 december 1946 en van de aanvullende regeringsverklaring van 19 december 1946; van oordeel, dat deze wederzijdse verbintenis, bij juiste doorvoering daarvan, inderdaad de mogelijkheid opent, om het noodzakelijke duurzame samengaan tussen Nederland en Indonesië op de grondslag van de beginselen der Koninklijke Rede te verwezenlijken, verenigt zich met het ten deze door de Regering voorgenomen beleid; en gaat over tot de orde van de dag.'⁶

De regering zag in deze motie steun voor haar beleid. PvdA en KVP, minus het KVP-Tweede-Kamerlid G. Ruys de Beerenbrouck, en oppositiepartij CPN stemden voor de motie zodat de motie met 65 tegen 30 stemmen werd aanvaard. De CPN wilde met haar steun aan de motie haar waardering voor het werk van de Commissie-Generaal en het 'naakte' Linggadjadi laten blijken. De motie-Schouten werd verworpen. De motie-Romme-Van der Goes van Naters, die niets anders was dan het expliciet vastleggen van de woorden van Jonkman, wordt de 'aankleding van Linggadjadi' genoemd.

---

⁵ Bogaarts, *Kabinet-Beel*, p. 2490-2491 en 2514-2520.

⁶ *Ibidem*, p. 2525-2526.

Op 2 december 1946 hield oud-premier P.S. Gerbrandy (ARP) een radiorede waarin hij het akkoord van Linggadjati veroordeelde en een verraad aan de beginselen van de koninklijke rede van 7 december 1942 noemde. Immers, volgens de koninklijke belofte zou Indonesië een eigen status krijgen binnen het Koninkrijk. Indonesië moest binnen het rijksverband blijven. Naar aanleiding van deze rede startten de conservatieve liberalen W.F.K. Feuilletau de Bruyn en E.J. van Rees Vellinga (bekend van 'Indië in Nood', een hulporganisatie voor slachtoffers van de Japanse bezetting) een handtekeningenactie onder het motto 'Wij eisen handhaving van de Rijkseenheid'. De actie kreeg een enorme respons; binnen veertien dagen werden 300.000 handtekeningen verzameld. Enkele dagen na de regeringsverklaring over Linggadjati werd op 14 december 1946 het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid opgericht. Bij de oprichtingsvergadering waren onder andere Gerbrandy, de katholieke oud-minister van Koloniën Ch.I.J.M. Welter, en twee staatsraden J.W. Meijer Ranneft en J.R.M. van Angeren aanwezig. Als kleuren werden oranje en groen, symbool van de verbondenheid tussen Nederland en Insulinde gekozen. Het Comité Rijkseenheid wist ARP-leider J. Schouten, CHU-leider H.W. Tilanus, PvdV-leider D.U. Stikker en G. Vonk (PvdV), P. Zandt (SGP) en P.J. Oud (PvdA, ex-VDB) aan zich te binden in een zogenaamd 'politiek comité'. Ook vooraanstaande militairen als luitenant-generaal KNIL bd. M.L.F. Bajetto (RKSP), luitenant-admiraal bd. en oud-minister J.Th. Fürstner en oud-bevelhebber en generaal bd. H.G. Winkelman verbonden zich aan het comité.

Het Comité Rijkseenheid kon gebruik maken van de reeds bestaande organisatie en fondsen van de stichting 'Indië in Nood'. Overal in het land waren naar aanleiding van de protesten tegen Linggadjati plaatselijke afdelingen opgericht. De centrale organisatie was gevestigd in Den Haag en was verdeeld over zes bureaus: organisatie, correspondentie en administratie, financiën, vorming en openbare mening, contact met de overzeese gebiedsdelen, en persbewaking. Bovendien werd een aantal comités gevormd die gespecialiseerd waren in verschillende onderwerpen. Het eerder genoemde 'politiek comité' maakte hier ook deel van uit.⁷

Op traditionele wijze werd geld binnengehaald: speldjesverkoop, het heffen van entreegelden en het houden van collectes op openbare bijeenkomsten. Echter, de hoofdmoot van de gelden waarop de organisatie draaide was afkomstig van de Indische cultuurmaatschappijen. Textielbaronnen als

---

⁷ ARA, Archief P.S. Gerbrandy, inv. nr. 2.21.068, map 195. Comité's: a) staatsrechtelijke aangelegenheden (J.R.M. van Angeren, R.P. Cleveringa en W.A. Pannenberg); b) economische aangelegenheden (J.W. Meijer Ranneft, W.K.H. Feuilletau de Bruyn, en Grimbrère); c) politieke aangelegenheden (P.S. Gerbrandy, Ch.I.J.M. Welter, J.R.M. van Angeren, H.W. Tilanus, J. Schouten, G. Vonk en P. Zandt); d) financiële aangelegenheden (J.A. de Wilde, H.J. Ewoudt Vermeulen); e) sociale aangelegenheden (J.A. van Hamel, A.C. Josephus Jitta en mevr. H.J. van de Roemer); f) militaire aangelegenheden (gen. Winkelman, gen. Reynders, adm. Fürstner, gen. Bajetto); h) voorlichting (P.S. Gerbrandy, J.R.M. van Angeren en W.H.K. Feuilletau de Bruyn); g) jeugdzaken (A.Th.C. Schiebergen, Th.M. Bautz en V.J. Koningsberger).

Gelderman en Van Heek stortten duizenden guldens in de strijdkas. Het vooroorlogse Indië was voor de Twentse textielindustrie een belangrijk afzetgebied. Ook een bedrijf als Heineken, dat enkele brouwerijen in Indië had, gaf f2.500,-. In 1946 werd door het Comité Rijkseenheid maar liefst tweehonderdduizend gulden vergaard.⁸

ARP en CHU steunden de handtekeningenacties tegen de Linggadjati-overeenkomst. De omroepen NCRV en AVRO stelden zendtijd beschikbaar voor Gerbrandy en de zijnen. In een van die uitzendingen stelde Gerbrandy vast dat 'Linggadjati' een 'permanente staatsgreep' betekende, omdat de hoogste Nederlandse gezagsdrager in Indonesië lt. Gouverneur-Generaal H.J. van Mook de revolutie (Soekarno) de hand reikte. Volgens F.C. Gerretson, hoogleraar koloniale geschiedenis en buitengewoon hoogleraar constitutioneel recht te Utrecht was het punt waar alles om draaide, artikel 1 van de Indische staatsregeling. Artikel 1 schreef landvoogd Van Mook gehoorzaamheid aan de Kroon voor 'waardoor de hoofdleiding van de Indische Zaken bij de Rijksregering blijft.' Van Mook was voor hem de gebeten hond, omdat hij zich in de ogen van het Comité niets aantrok van de aanwijzingen van de Kroon. Bovendien was Van Mook volgens Gerretson de inspirator van de vele 'rampzalige' voorstellen van de Commissie-Generaal die tot de Linggadjati-overeenkomst hadden geleid. 'Van Mook is krachtens zijn overtuiging en karakter een (ik zou bijna zeggen) principieel ongehoorzaam en daardoor ongetrouw ambtenaar, tengevolge waarvan zijn handelingen, objectief beschouwd een staatsverradelijk karakter dragen.'⁹

Op verzoek van Gerbrandy trad Gerretson toe tot het Comité. Hij zou zich ontwikkelen tot de ideoloog van het Comité Rijkseenheid. Gerretson werd de leverancier van speeches en van ideeën voor Kamerleden en sprekers op Comité Rijkseenheid-bijeenkomsten. Zo leverde hij munitie aan het CHU-Tweede-Kamerlid J.J.R. Schmal en de CHU-Eerste-Kamerleden R. Pollema, G. Kolff, J. Zwaan en J. Reijers voor Kamervragen en -toespraken.¹⁰

Romme onder druk

Prominente Comité Rijkseenheid-leden probeerden door acties via hun eigen zuil steun te verwerven. ARP, CHU en PvdV waren tegen het Linggadjati-akkoord; daarom richtte het Comité zijn aandacht op regeringspartij KVP, die intern verdeeld was. Daarbij sprongen de acties van de katholieke comitéleden Welter en Bajetto het meest in het oog.

Welter en Bajetto lieten een circulaire onder katholieken verspreiden waarin handhaving van de Rijkseenheid werd geëist. Het KVP-bestuur keurde deze actie af. Als reactie richtten Welter en Bajetto in de laatste week van januari

---

⁸ *Ibidem.*

⁹ ARA, Archief P.S. Gerbrandy, inv. nr. 2.21.068, map 130, brief Gerretson aan Gerbrandy, 5 jan. 1947. G. Puchinger, F.C. Gerretson. *Verzamelde werken*. VII. *Inleiding en registers* (Baarn 1987) p. 43.

¹⁰ ARA, Archief F.C. Gerretson, inv. nr. 2.21.246, map 508. J. Hekman, 'Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid' (niet uitgegeven doctoraalscriptie Geschiedenis VU Amsterdam 1981), p. 29.

1947 het Voorlopig Katholiek Comité van Actie op. Overal in het land werden plaatselijke comités opgericht.¹¹ Gerretson ondersteunde deze actie publicitair. Op uitnodiging van G. Knuvelde, hoofdredacteur van het katholieke weekblad voor intellectuelen *De Nieuwe Eeuw*, schreef Gerretson vanaf 1946 felle artikelen tegen het beleid van de regering, waarbij Jonkman en Van Mook beurtelings als kop van Jut fungeerden, en waarmee hij doelbewust Romme prikkelde, omdat die naar zijn mening de sleutel in handen had van het parlementaire consent voor de definitieve ondertekening van de Linggadjati-overeenkomst.¹² De partijleiding van de KVP vroeg voorzitter Welter zijn kritiek te matigen en gaf een verklaring uit waarin zij zich van de 'actie-Welter' distantieerde. Welter antwoordde in een persverklaring dat hij de katholieke eenheid niet wilde verbreken, maar dat hij het tot dan toe gevolgde katholieke beleid inzake Indonesië heilloos achtte.¹³

De partijleiding riep daarop Welter en Bajetto op het matje. In afwezigheid van Romme - de KVP-leider maakte een rondreis door Indonesië - werd een geheime bespreking belegd waarbij voorzitter W.J. Andriessen, secretaris L.A.H. Albering, vice-voorzitter Ch.G. Matser, en de Tweede-Kamerleden J.G. Stokman OFM, E.M.J.A. Sassen en L.G. Kortenhorst aanwezig waren. Welter herhaalde dat hij bezwaren had tegen het Indonesiëbeleid en, een nieuw argument, tegen het financieel-economisch beleid van de KVP. Afhankelijk van het aantal adhesiebetuigingen, zou hij overwegen of hij zijn actie zou staken. In een brief aan Romme deed Stokman verslag van deze bijeenkomst. Hij besloot met de verzuchting dat Welter geesten opriep die hij straks niet meer zou kunnen bezweren. Enkele dagen later kwam Stokman een brief van de secretaris van het Voorlopig Comité van Actie, mej. J.E. van Ravesteyn, onder ogen. Zij schreef aan een adhesiebetuiger: 'Wij willen geenszins een nieuwe partij, doch zullen wij alles op alles moeten zetten dat wij een *werkelijk* katholieke partij bezitten. Zou de kans bestaan, dat de KVP van geen veranderen zou willen horen, dan zouden wij door henzelf gedwongen worden tot het oprichten van een partij over te gaan.' Weer riep de partijleiding op 13 februari 1947 Welter en Bajetto bij zich. Stokman deed thans woordelijk verslag van het besprokene aan Romme: 'Voorzitter Andriessen: "Uw actie is in strijd met de discipline, het KVP-bestuur kan dit niet dulden". Welter herhaalde zijn standpunt: "Ik moet weten wie en hoeveel er achter mij staan, anders houdt het KVP-bestuur geen rekening met mij".' De brief van Van Ravesteyn vond Welter minder gelukkig geformuleerd. Wat had hij dan moeten doen? Andriessen: "Ge had bij het partijbestuur moeten komen; ik garandeer je dat wij een gelegenheid geschapen zouden hebben om je inzichten kenbaar te maken." Welter: "Wat kan er dan nu alsnog gebeuren?" Andriessen: "U zet de actie stop! En ik garandeer u, dat wij na de terugkeer van prof. Romme de partijraad bijeenroepen waar u met al uw bezwaren en al uw mensen kunt komen." Welter: "Daar moet ik

---

¹¹ J. Bank, *Katholieken en de Indonesische revolutie* (Dieren 1984) p. 238.

¹² ARA, Archief P.S. Gerbrandy, inv. nr. 2.21.068, map 130, brief Gerretson aan Gerbrandy, 20 mrt. 1947.

¹³ Bank, *Katholieken*, p. 238-239. ARA, Archief C.P.M. Romme, inv. nr. 2.21.144, map 21, brief Stokman aan Romme, 10 feb. 1947.

mijn comité-leden over hooren, maar ik houd dit in overweging en stuur u bericht."

Volgens een tevreden Stokman bood het voorstel de partijleiding grote voordelen. Welter en de zijnen zouden op de partijraadsvergadering tegenover Romme komen te staan, waar Welter het zeker zou verliezen. Als Welter niet zou reageren, kon het partijbestuur een persverklaring uitgeven waarin zou staan dat het alles in het werk had gesteld om Welter en de zijnen de gelegenheid te geven binnen de partij hun bezwaren te uiten.¹⁴ Het Voorlopig Katholiek Comité van Actie was echter niet onder de indruk en zette zijn acties voort. In Batavia wist Romme persoonlijk een adhesiebetuiging aan de actie-Welter van de Indische Katholieke Volkspartij te voorkomen.¹⁵

De Koning symbool of reëel?

Toch wilde het Voorlopig Comité van Actie de banden met de KVP niet doorsnijden. Welter en zijn comité wilden Romme in zijn ideeën over een reële unie sterken. In overleg met Gerbrandy en Gerretson zocht Welter toenadering tot Romme.¹⁶ Op 4 maart maakte Welter Romme attent op een artikel dat hij in *De Nieuwe Eeuw* had geschreven, getiteld: 'De Koning symbool of reëel?' Hierin citeerde Welter een vraag van Romme aan minister Jonkman tijdens de behandeling in de Tweede Kamer van de Linggadjati-overeenkomst over de toekomstige Nederlands-Indonesische unie. Zou deze unie soeverein zijn? Uit het antwoord van Jonkman bleek dat in het akkoord de kwestie of de unie een soevereine staat zou zijn onder reëel gezag van de Kroon, was opengelaten. Uit uitlatingen van Soekarno en zijn ministers was gebleken dat zij de unie niet zagen als een soevereine staat en de Koning niet als een reële koning, maar als een symbool. Zonder een reëel gezag van de Kroon - verantwoordelijk aan een vertegenwoordigend lichaam - kon volgens Welter 'het rechtsgezag van het Koninkrijk zich in Indië niet doen gelden' en kon 'dus de rechtsstaat, die wij in Indië gecreëerd hebben, niet worden hersteld.' Indien de KVP alsnog zou willen bekend maken, dat zij op 'het standpunt staat, dat de Kroon met een verantwoordelijk Kabinet een reëel gezag zal moeten uitoefenen over de Nederlands-Indonesische Unie, dan zou dit alom in den lande een grote geruststelling geven, omdat dit zou betekenen, dat een grote meerderheid in het Parlement bereid is, een regering te steunen, die de eerste en grootste plicht van Nederland zou volvoeren, namelijk het herstel van de rechtsstaat in Indonesië.'¹⁷

Romme had het artikel met belangstelling gelezen. Hij vond de door Welter aangedragen 'oplossing' van de 'problematiek' de moeite waard. Hij was in

---

¹⁴ ARA, Archief C.P.M. Romme, inv. nr. 2.21.144, map 21. Brieven Stokman aan Romme, 10 en 17 feb. 1947.

¹⁵ Bank, *Katholieken*, p. 239.

¹⁶ ARA, Archief P.S. Gerbrandy, inv. nr. 2.21.068, map 130, brief Gerretson aan Gerbrandy, 20 mrt. 1947.

¹⁷ *De Nieuwe Eeuw*, 4 maart 1947.

ieder geval bereid hierover te praten liet hij Welter weten.¹⁸ Welter stuurde vervolgens de KVP-leider een 'korte uiteenzetting omtrent de essentiële elementen voor een hervorming van het Koninkrijk, welke eventueel een daadwerkelijke Rijkseenheid onder een reëlen Koning zou kunnen voortbrengen.'¹⁹ Romme werd op deze wijze allerlei munitie gegeven om zijn argumenten voor een 'zware' Unie tussen Nederland en Indonesië beter te onderbouwen. Het Comité hoopte dat als Romme vasthield aan het concept van de 'zware' unie, waarbij de Kroon reëel gezag zou hebben, in casu de Nederlandse regering een overwicht zou hebben in de unierelatie met Indonesië, toch nog iets gered kon worden. Met een in die zin zwaar opgetuigd 'Linggadjati' kon het Comité vrede hebben. Het was daarom zaak dat Romme vasthield aan het 'aangeklede' Linggadjati zoals vastgelegd in de motie-Romme-Van der Goes van Naters.

Scheiding der wegen

Op 17 maart 1947 maakte de regering bekend dat zij de Commissie-Generaal machtigde om tot definitieve ondertekening van de Linggadjati-overeenkomst over te gaan. De regering stemde in met een hoogst merkwaardige procedure bij de ondertekening van de oorspronkelijke concept-overeenkomst: de Commissie-Generaal verklaarde op schrift vast te houden aan de Nederlandse interpretatie zoals vastgelegd in de motie-Romme-Van der Goes van Naters (het 'aangeklede' Linggadjati) en de Republikeinse delegatie nam notie van deze Nederlandse verklaring, maar hield vast aan de oorspronkelijke overeenkomst (het 'naakte' Linggadjati). In een telegram aan de KVP-Tweede-Kamerfractie bezwoer Welter de fractie vast te houden aan de motie-Romme-Van der Goes van Naters met de daarin vastgelegde voorwaarden.²⁰ Want wanneer de KVP-fractie vasthield aan de motie, kon de regering twee dingen doen; of zij riep de Commissie-Generaal terug en werd het akkoord niet ondertekend, of zij riskeerde een conflict met de KVP-fractie wat bijna zeker tot een crisis in de coalitie zou leiden. De KVP-fractie accepteerde voorlopig en met duidelijke tegenzin het 'politiek voldongen feit' van de ondertekening van het 'naakte' Linggadjati, terwijl zij naar buiten toe bleef volhouden naar uitvoering van het 'aangeklede' Linggadjati te blijven streven.²¹ Romme verdedigde deze houding in *de Volkskrant*. Hij schortte zijn oordeel over de ondertekeningsprocedure op tot hij meer informatie had. Anders 'komt men tot komiekigheden als wij vernamen van het comité-Welter, dat nu de Katholieke Fractie in korte telegrammen bezweert onverkort vast te houden aan haar standpunt van 20 december ll., een standpunt waarvoor het comité-Welter van zijn geboorte af tot gisteren alleen maar minachting had en dat het als moorddadig voor de Rijkseenheid voorstelde. De Rijkseenheid, het duurzaam

---

¹⁸ ARA, Archief C.P.M. Romme, inv. nr. 2.21.144 map 21, brief Romme aan Welter, 5 mrt. 1947 en brief Welter aan Romme, 7 mrt. 1947.

¹⁹ *Ibidem*, brief Welter aan Romme, 17 mrt. 1947.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Bank, *Katholieken*, p. 240.

samengaan, van de Rijksdelen, in een hecht politiek geheel, onder een Reëel Koninklijk gezag, is het uitgesproken doel van de Indische politiek der Katholieke Kamerfractie. Wij voor ons meenen, dat ook de recente ontwikkeling der politieke gebeurtenissen aan deze zelfde doelstelling behoort te worden getoetst, en niet te licht mag worden bevonden.²² Romme blafte wel, maar hij beet (nog) niet.

Koortsachtig overleg tussen de voormannen van het Comité Rijkseenheid volgde. Tactisch gesproken was het het beste om Romme vast te nagelen op zijn eigen standpunt van het 'aangeklede' Linggadjati en hem niet te laten afglijden naar het 'naakte' Linggadjati. Zij hadden er begrip voor dat Romme zich nu eenmaal naar twee kanten moest verweren, enerzijds naar de regering en anderzijds naar Welter en de zijnen. De laatste zin in Rommes *Volkskrant*-artikel wekte bij Gerretson de hoop dat Romme de regering de voet zou dwars zetten. Het Comité Rijkseenheid moest hem daarin steunen.²³ Een opmerkelijke koerswijziging had zich bij de Comité-leden voltrokken.

Op 29 maart kwam de partijraad van de KVP bijeen. Welter kreeg ook een uitnodiging zoals afgesproken met Andriessen, maar hij liet wijselijk verstek gaan. Hij stelde schriftelijk de eis dat de KVP publiekelijk afstand nam van de 'naakte' Linggadjati-overeenkomst. De partijleiding riep Welter publiekelijk op zijn activiteiten te staken. Romme provoceerde Welter en de zijnen bewust door zijn rede voor de partijraad 'Rijkseenheid' te noemen. De KVP-leider ging verder: uit de nota die Welter hem drie weken eerder had gestuurd haalde hij enkele bouwstenen voor zijn rede.

Volgens de KVP-leider was met het 'duidelijke' Linggadjati een basis gelegd voor een regeling die tot staatkundige nieuwbouw moest leiden. 'Een staatkundige nieuwbouw op basis van gelijkwaardigheid en op grondslag van vrijwilligheid, en met een onvoorwaardelijk element van een duurzaam samengaan van Indonesië en Nederland in een duurzaam politiek geheel, de soevereine Nederlands-Indonesische Unie, onder reëel Koninklijk gezag.' Romme beantwoordde zo Welters retorische vraag in *De Nieuwe Eeuw* of de KVP voor een reële Kroon en voor het herstel van de rechtsstaat in Indonesië was. Hij beschuldigde de oppositie, 'de Gerretsons, Gerbrandy's en Welters', ervan dat zij door hun verzet tegen een 'aangekleed' Linggadjati het verzet van de Republiek tegen dit 'aangekleed' Linggadjati hadden gevoed. Volgens Romme accepteerde de Nederlandse regering vanwege dit republikeinse verzet dat de Republiek slechts het 'naakte' Linggadjati zou ondertekenen zonder de Nederlandse interpretatie over te nemen. De Republiek op haar beurt accepteerde dat Nederland zich gebonden achtte aan de interpretatie. Romme en zijn fractie beschouwden dit als het 'politicus voldongen feit'. Op de beschuldiging van Welter dat de regering de motie-Romme-Van der Goes van Naters opzij had geschoven, doordat de Commissie-Generaal het 'naakte' Linggadjati had ondertekend, stelde Romme dat dit 'feitelijk onwaar' was. Formeel klopt dat: de Commissie-Generaal had het 'naakte' Linggadjati

---

²² *de Volkskrant*, 20 mrt. 1947.

²³ ARA, Archief P.S. Gerbrandy, inv. nr. 2.21.068, map 130, brief Gerretson aan Gerbrandy, 20 mrt. 1947.

getekend met overlegging van een eigen interpretatie op schrift. En hij herhaalde nogmaals zijn overtuiging van een duurzaam samengaan van Nederland en Indonesië in een soevereine Unie onder reëel Koninklijk gezag. 'De Rijkseenheid in haar nieuwe vorm, welke een gelijkwaardigheid van de delen vordert, *kan* verrijzen - de Rijkseenheid *moet* verrijzen'.²⁴ Rommes retorica kon niet verhullen dat een 'zware' unie verder weg was dan ooit. Romme kreeg de steun van de partijraad.²⁵

Rommes Rijkseenheid-rede had een definitieve scheiding der geesten tot gevolg. Hij was erin geslaagd de kritiek binnen de KVP op het Indonesiëbeleid van de regering te dempen en de actie-Welter te veroordelen. Welter was niet onder de indruk. 'Romme probeert hardnekkig vol te houden dat er maar één Linggadjati zou zijn. Het zal niet moeilijk zijn de onhoudbaarheid daarvan aan te tonen, ook omdat de wederpartij (de Indonesiërs, RS) van de daken schreeuwt dat het "naakte" Linggadjati iets anders is', dan het 'aangeklede' Linggadjati, schreef Welter aan Gerretson.²⁶

Met verdubbelde krachtsinspanning zetten Welter en zijn medestanders hun inspanningen voort. Romme op zijn beurt schreef Welter dat de verschillen tussen hen zo groot waren, dat hij geen heil zag in pogingen om die verschillen te overbruggen.²⁷ ARP en CHU waren onwrikbaar en bestreden fel het beleid van de regering. Zij belegden samen met het Comité Rijkseenheid druk bezochte bijeenkomsten. Op deze bijeenkomsten werd de regering opgeroepen de besprekingen met de Indonesiërs te staken en de grote Nederlandse troepenmacht in Indonesië te gebruiken om 'orde en rust' te herstellen.²⁸

De onderhandelingen over de wijze van uitvoering van de Linggadjati-overeenkomst raakten muurvast. Landvoogd Van Mook en de Commissie-Generaal raakten teleurgesteld in de Republiek en adviseerden de Nederlandse regering de Republiek met 'ultimatieve' nota's te bestoken, waardoor de spanning tussen Nederland en de Republiek steeds hoger opliep. Uiteindelijk besloot de regering tot een beperkte militaire actie over te gaan, met als doel economisch belangrijke gebieden op Java en Sumatra te bezetten en de toon van de Republikeinse politici te matigen.

Doorstoten naar Djokja?

De eerste politionele actie, die van start ging op 21 juli 1947, haalde het Comité Rijkseenheid de wind uit de zeilen, tot het moment waarop de regering onder druk van de Verenigde Naties opdracht gaf de actie te beëindigen. Vanuit Batavia drongen landvoogd Van Mook en legercommandant S.H. Spoor bij de regering erop aan de Veiligheidsraad te trotseren en 'door te stoten' naar de republikeinse hoofdstad Djokjakarta. Deze aandrang spleet het kabinet-Beel: de

---

24 C.P.M. Romme, *Rijkseenheid. Het beleid der Katholieke 2e Kamerfractie* (s'-Gravenhage 1947) p. 15-16.

25 Bank, *Katholieken*, p. 240-241.

26 ARA, Archief F.C. Gerretson, inv. nr. 2.21.246, map 563, brief Welter aan Gerretson, 4 apr. 1947.

27 Bogaarts, *Kabinet-Beel*, Band A, (Nijmegen 1989) p. 254.

28 Hekman, *NCHR*, p. 45.

katholieke ministers wilden eraan toegeven, de socialistische ministers wilden er niets van weten. Beide regeringsfracties steunden hun ministers. Achter de schermen woedde een hevige strijd, die zelfs leidde tot een kabinetscrisis, maar beslist werd in het voordeel van de PvdA-ministers die de Veiligheidsraad, in casu de Verenigde Staten, niet tegen zich in het harnas wensten te jagen.²⁹ Ook het Comité Rijkseenheid roerde zich. Het moment was daar om grote opruiming te houden in Indonesië en de Republiek te vernietigen. In een radiorede op 14 augustus 1947 - tijdens de kabinetscrisis - riep Gerbrandy landvoogd Van Mook op zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen en 'af te rekenen' met de Republiek, dat 'Japans maaksel'. Gerbrandy dacht dat Van Mook hiervoor niet zou terugschrikken, omdat de landvoogd zich al eerder niets van de Nederlandse regering had aangetrokken.

Diezelfde regering was van opvatting dat Gerbrandy over de schreef was gegaan en gaf enkele weken later aan regeringscommissaris L.A. Kesper opdracht Gerbrandy een radio-spreekverbod op te leggen voor de duur van drie maanden. De regeringsmaatregel had een averechtse werking: Gerbrandy en het Comité kregen veel aandacht van de media.³⁰ De strafmaatregel leidde de aandacht af van verdeeldheid binnen het Comité Rijkseenheid. Die verdeeldheid bleek toen Gerretson in het protestantse blad *Nieuw Nederland* een artikel publiceerde, waarin hij een mogelijk eigenmachtig optreden van landvoogd Van Mook 'inconstitutioneel' noemde.³¹

De blunder van Gerretson

De Verenigde Naties stelden een Commissie van Goede Diensten in die tussen de Republiek en Nederland zou gaan bemiddelen in het conflict. De Commissie van Goede Diensten wist de strijdende partijen weer aan de onderhandelingstafel te krijgen. De 'Renville'-akkoorden van 17 januari 1948 waren het resultaat. De ('naakte') Linggadjati-overeenkomst werd opnieuw bevestigd. De Republiek aanvaardde de Nederlandse bezetting van grote Republikeinse gebieden. Militair en economisch gezien had Nederland het overwicht gekregen in Indonesië. Politiek gezien was de Nederlandse regering niet verder dan een jaar eerder. De regering kon de motie-Romme-Van der Goes van Naters niet uitvoeren.

De 'Renville'-akkoorden waren een slag voor het Comité want het 'naakte' Linggadjati bleef onverminderd gehandhaafd. Op 3 februari 1948 hield koningin Wilhelmina een radiorede in het Engels, gericht aan de oude bondgenoten van de Tweede Wereldoorlog: de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Hierin onderschreef de koningin het resultaat van de Renville-akkoorden: een onafhankelijk, soeverein Indonesië 'in free association with the Netherlands, Surinam and the Antilles'. Het Comité was woedend over deze

---

²⁹ R.J.J. Stevens e.a. red., *De formatiedagboeken van Beel 1945-1973. Handboek voor formatie* (Den Haag 1994) p. 29-48.

³⁰ Bogaarts, *Kabinet-Beel*, p. 2976-2977.

³¹ ARA, Archief F.C. Gerretson, inv. nr. 2.21.246, map 423, brief Gerretson aan Gerbrandy, 30 aug. 1947.

rede. H.A. Lunshof, hoofdredacteur van *Elseviers Weekblad* en propagandist van het Comité Rijkseenheid, bekritiseerde het staatshoofd: de koningin had zich tot 'tolk van één der partijschappen gemaakt'. Ze verkwanselde het Koninkrijk en zette de levens van duizenden van 'onze jongens' op het spel; 'dat zij het onderscheid niet weet tussen een troon en een spreekgestoelte op een politieke vergadering, is misschien nog erger'.³²

Op zaterdag 9 februari op een Rijkseenheid-bijeenkomst in de Jaarbeurs te Utrecht veroordeelde ook Gerretson de koninklijke radiorede. De rede was volgens hem bedoeld om invloed uit te oefenen op de VN: 'voor de buitenlandse markt is het naakte Linggadjati in ere hersteld, omdat slechts gesproken wordt van een Unie die juridisch ongedefinieerd is. Dit moet na het breken van de staat ook op het breken van de kroon uitlopen.' Het werd doodstil in de zaal toen Gerretson suggereerde dat de koningin haar mandaat had overschreden. Hij concludeerde dat 'geen dynastie ooit het verlies van het grootste deel van het staatsgebied heeft overleefd'.³³

Voor de regering bij monde van premier L.J.M. Beel was het prijsschieten. De algemene beschouwingen in de Eerste Kamer op 12 februari 1948 vormden hiervoor het aangewezen forum. De wijze waarop buiten het parlement oppositie werd gevoerd, vervulde Beel 'deels met weerszin, deels met grote bezorgdheid'. De kritiek van deze oppositie op de persoon van Hare Majesteit, die als constitutionele vorstin de rede had uitgesproken, was beneden peil. De regels van staatkundig fatsoen waren geschonden en wie de spelregels schond, hield Beel de senatoren voor, gleed onherroepelijk verder af. 'Met aandacht zal de Regering de toon en de inhoud van de redevoeringen en de geschriften der buiten-parlementaire oppositie blijven volgen en mocht haar onverhoopt blijken, dat deze verwording voortgaat en tot ontoelaatbare uitingen voert, dan zal zij niet aarzelen tegen deze uitingen even hard en onverbiddelijk op te treden als tegen het links extremisme', dreigde Beel.³⁴

Beels partijgenoot, KVP-senator G.C.J.D. Kropman, viel hem bij. Op deze wijze werd er bij de bevolking een gevoel van wantrouwen aangekweekt, 'een zeker gevoel van ontevredenheid, waarbij maar al te gemakkelijk uit het oog wordt verloren, dat de nationale en internationale omstandigheden uitermate moeilijk en ingewikkeld zijn en dat tenslotte Regeringswerk ook maar mensenwerk is.' Ook ARP, CHU en VVD (de PvdV had door de opname van het comité-Oud enkele dagen ervoor haar naam veranderd in de VVD) werden gedwongen afstand te nemen van het Comité Rijkseenheid vanwege de kritiek op de vorstin. PvdA-fractieleider J. van de Kieft liet deze kans niet liggen. Hij haalde de rede van Gerretson aan en stelde fijntjes vast dat bij die vergadering aanwezig waren geweest de Kamerleden Tilanus, Zandt en J.A. de Wilde (ARP-senator en oud-minister van Financiën). 'Door de aanwezigheid van enkele

---

³² Hekman, *NCHR*, p. 52 en 55. *Officiële Bescheiden*, deel XII, 26 nov. 1947-19 febr. 1948 (Den Haag 1985) RGP-KS nr. 58, p. 704 en Bijl. 6. P.F. Maas, 'Kiezers tussentijds opgeroepen' in: P.F. Maas red., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3. *Het Kabinet-Drees-Van Schaik 7 aug. 1948 - 15 mrt. 1951*. Band A. *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen 1991) p. 87-88.

³³ *NRC*, 9 feb. 1948.

³⁴ *HEK* 1947-1948, p. 113.

Kamerleden bij deze betoging kan niemand zich onttrekken aan den indruk, dat er toch wel stevige verbindingen lopen vanuit de parlementaire oppositie naar het optreden van Rijkseenheid en de mantelorganisaties, die zich daaromheen groeperen.' De aanwezigheid van de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de CHU gaf aan deze Rijkseenheid-bijeenkomst extra reliëf, aldus Van de Kieft.³⁵ De duidelijke waarschuwingen van Beel en de KVP- en PvdA-vertegenwoordigers misten hun effect niet. Het Comité verloor veel aanhang en invloed.

Het verloor zich intussen in 'borreltafel'-komplotten. Aangezien de regering zich niets aantrok van het Comité Rijkseenheid, probeerden Gerbrandy, Welter en Meijer Ranneft de legerleiding in Nederland en Indonesië te verleiden tot eigenmachtig optreden in Indonesië: 'een onmiddellijk en doorgezet toeslaan', in het geval dat de Republiek zich ook niet aan de Renville-akkoorden zou houden zoals deze zich ook niet aan de Linggadjati-overeenkomst had gestoord. In de Republiek was bovendien op dat moment een machtsstrijd gaande. Generaal-majoor KNIL E. Engles wees hen erop dat de leiders van het Comité wel een zeer zware wissel trokken op de strijdkrachten in Indië, terwijl zij zelf in Nederland niet in staat waren iets te doen. Chef-Staf generaal Kruls antwoordde Gerbrandy op diens vraag of een machtsovername van de strijdkrachten mogelijk was, dat naar zijn oordeel de complotteurs binnen 24 uur in een politiecel zouden belanden.³⁶

Een eigen lijst?

De buitenparlementaire oppositie had als gevolg van onhandig opereren haar geloofwaardigheid en daarmee haar invloed verloren. Het Comité probeerde invloed te herwinnen door deelname aan de tussentijdse verkiezingen in verband met de grondwetsherziening die de losmaking van Indonesië uit het koninkrijk volgens Linggadjati en Renville mogelijk moest maken. Het Comité probeerde een stembusakkoord te sluiten met de oppositiepartijen ARP, CHU, VVD en SGP. Deze wens ging niet in vervulling. Een eigen Rijkseenheidlijst was een andere optie. Daarover bestonden binnen het Comité grote meningsverschillen. Een eigen lijst met de populaire oud-premier Gerbrandy aan het hoofd zou een electorale concurrent vormen van de VVD, de ARP en de CHU. Deze partijen verzetten zich dan ook hevig tegen een dergelijke lijst. Het Comité durfde geen conflict met deze partijen te riskeren omdat het Comité afhankelijk was van de steun van deze partijen in de strijd tegen het Indonesiëbeleid van de regering. Men besloot daarom te proberen zoveel

---

³⁵ HEK 1947-1948, p. 103-104.

³⁶ De Jong en Giebels hechten grote waarde aan deze documenten en geruchten en menen hierin zelfs plannen voor een staatsgreep te ontwaren. *Officiële Bescheiden*, deel XIII, 20 febr. 1948-4 juni 1948 (Den Haag 1986) RGP-KS nr. 61, p. 71-74. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12, *Epiloog* (Den Haag 1988) p. 813-815. L.J. Giebels, *Beel. Van vazal tot onderkoning. Biografie 1902-1977* (Den Haag en Nijmegen 1995) p. 227. Bogaarts spreekt daarentegen van 'borrelpraat', Bogaarts, *Kabinet-Beel*, p. 2983. Hekman laat het in het midden. J. Hekman, *De Staatsgreepplannen van 1947*, *VU-Magazine* 10 (1981), nr. 4, p. 135-144.

mogelijk leden van Rijkseenheid in het parlement te krijgen. Het Comité gaf de Amsterdamse conservatief-liberaal Feuilleteau de Bruyn toestemming met een eigen lijst aan de verkiezingen deel te nemen: de Onafhankelijke Nationale Groep. De ONG probeerde dissidente liberalen, Indische Nederlanders en oud-illegalen te verenigen. Gerbrandy kreeg een prominente plaats op de ARP-lijst. Op de CHU-Tweede-Kamer-verkiezingslijst stonden veel Rijkseenheidsaanhangers zoals J.J.R. Schmal, F.H. van de Wetering en H.K.J. Beernink. De CHU-lijst voor de Eerste Kamer was bijna geheel bevolkt met Rijkseenheidsaanhangers. CHU-leider Tilanus, die na de rede van Gerretson meer afstand van het Comité Rijkseenheid had genomen, werd hierdoor in zijn politieke speelruimte beperkt. Op de VVD-lijst stond Rijkseenheid-lid G. Vonk.

Er kwam alleen een aparte katholieke lijst onder aanvoering van Welter. Van de Rijkseenheidsleden stond Welter onder de grootste politieke druk. Vanaf de aankondiging dat hij met een eigen lijst zou komen, lag hij in de katholieke dagen weekbladen onder vuur. Zelfs de bisschoppen lieten een waarschuwing horen. Welters ideeën oefenden aantrekkingskracht uit op tegenstanders van de rooms-rode-coalitie: conservatieve intellectuelen en leden van de middenstand. De KVP-partijleiding probeerde het gevaar-Welter te neutraliseren door hem via procedurele regels uit te sluiten van de KVP-verkiezingslijst. Welter was sedert 1 januari 1948 officieel lid van de KVP. Door de afdeling-Tilburg en de drie grote steden werd hij kandidaat gesteld voor de Tweede Kamer. Een obstakel voor Welter was echter de voorwaarde van het partijbestuur om het KVP-verkiezingsmanifest te onderschrijven. Ook dit deed hij, maar, schreef hij op 8 april 1948 het KVP-bestuur: 'met onverkorte handhaving van het door mij met betrekking tot de Indische politiek ingenomen standpunt, hetwelk dat is van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid'. Secretaris Albering antwoordde hem vijf dagen later dat zijn 'individuele interpretatie' van het manifest en zijn lidmaatschap van het Comité Rijkseenheid niet door het partijbestuur werden geaccepteerd en dat hij daarom niet in aanmerking kwam voor een plaats op de kandidatenlijst van de KVP. Hiertegen protesteerde Welter tevergeefs. Daarop kwam hij met een eigen lijst.³⁷ Het standpunt van het KVP-bestuur werd gehekeld door hoofdredacteur G. Knuvelder van *De Nieuwe Eeuw*, de Nijmeegse hoogleraar F.J.F.M. Duynstee en de redactie van *De Tijd*. Zij bepleitten dat Welter en de zijnen binnen de KVP hun zienswijze mochten verdedigen, zoals Gerbrandy dit binnen de ARP kon doen.³⁸

Bundeling van parlementaire oppositionele krachten

Welter vergaarde genoeg stemmen, Feuilleteau de Bruyn leed een jammerlijke nederlaag. De VVD, die in Amsterdam campagne had gevoerd met de leuzen 'Het roer moet om' en 'Soekarno - hebt u daar ook genoeg van?', won twee zetels. Ook de CHU won een zetel, de ARP met Gerbrandy en de SGP handhaafden zich. De KVP behield haar dertig zetels, PvdA en CPN verloren

---

³⁷ Correspondentie tussen KVP-bestuur en Welter in *De Nieuwe Eeuw*, 15 mei 1948. Bank, *Katholieken*, p. 362-363.

³⁸ *De Nieuwe Eeuw*, 29 mei 1948. Bank, *Katholieken*, p. 364-365.

elk twee zetels. De verkiezingsuitslag moest wel tot een verharding van het Indonesiëbeleid leiden. Romme en Beel wisten de belangrijke posten ten aanzien van dit beleid in katholieke handen te krijgen. Jonkman werd opgevolgd door E.M.J.A. Sassen (KVP). Ook werd afgesproken dat Van Mook binnen enkele maanden vervangen zou worden door Beel, die de nieuwe titel Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon zou krijgen. De rooms-rode coalitie werd uitgebreid met de CHU en de VVD. De PvdA slikte die nieuwe opzet, omdat W. Drees (PvdA) minister-president werd.

De nieuwe politieke situatie bood het Comité Rijkseenheid perspectieven voor voortgaande acties binnen het parlement: Gerbrandy kon samen met de ARP-fracties frontaal oppositie voeren; Welter was de luis in de KVP-pels; de Comité Rijkseenheid-leden binnen de CHU-fractie maakten het Tilanus moeilijk; de CHU-senaatsfractie toonde zich als geheel zeer ontvankelijk voor de Rijkseenheid-ideeën. Bij de VVD staken het Tweede-Kamerlid Vonk en senator W.C. Wendelaar hun sympathieën voor het Comité Rijkseenheid niet onder stoelen of banken. Dominee Zandt van de SGP was nog altijd mordicus tegen het 'overleveren van Indië aan rovers en verkrachters'. Binnen het parlement waren er zeker vijftintig leden die in meer of mindere mate de Rijkseenheid-ideeën onderschreven.

Met de verplaatsing van de acties van het Comité Rijkseenheid naar de politieke arena's aan het Binnenhof, kwam de eigen organisatie op het tweede plan te staan. Financieel werd het ook moeilijker. Het Comité Rijkseenheid ontving steeds minder giften van het bedrijfsleven. Ondernemers 'bevreesd als zij waren zich in openlijke oppositie te bevinden tegen het wettig gezag', verleenden financiële steun op voorwaarde dat dit 'onder de tafel' zou geschieden. Geen cheques of via de giro. Grote bedragen van de donors werden geleid over twee of drie banken om eventuele nasporingen naar de gever op een dwaalspoor te brengen.³⁹ Op 21 augustus 1948 kwamen de leiders van de plaatselijke comité's en het bestuur van het Comité Rijkseenheid bijeen om de nieuwe situatie te bespreken. Besloten werd de organisatie in stand te houden.⁴⁰

Alle energie werd nu in parlementaire acties gestopt. Gerbrandy en Welter zagen elkaar nu elke dag en probeerden hun oppositie op elkaar af te stemmen. Gerbrandy was onophoudelijk in de weer om ARP- en CHU-Kamerleden te mobiliseren. Vooral bij het CHU-kamerlid Schmal, de tweede man in de CHU-fractie die in onmin met zijn fractievoorzitter leefde omdat hij was gepasseerd voor een kabinetspost,⁴¹ vond hij een gewillig oor. Bovendien stond hij op goede voet met Gerretson bij wie hij voor de oorlog was gepromoveerd. Een nadeel voor Gerbrandy was dat het woordvoederschap inzake Indonesië al vergeven was aan fractiespecialist H.W.J.A. Meijerink. Als het in de Kamer spannend werd, sprak fractieleider Schouten. Gerbrandy mocht aan het eind van het debat zijn stem verheffen en koos daarbij onverdroten voor de aanval. Gerbrandy improviseerde, sprak simpelweg uit wat in hem op kwam en sprak

---

³⁹ ARA, Archief Ch.I.J.M. Welter, inv. nr. 2.21.175, map 63, memoires, p. 241.

⁴⁰ Hekman, *NCHR* p. 62.

⁴¹ C.W.L. Wttewaal van Stoetwegen, *De freule vertelt* (Baarn 1973) p. 158-159.

graag in lyrische termen over het verlies van 'onze Insulinde'.⁴² Welter probeerde op zijn manier greep te krijgen op het regeringsbeleid inzake Indonesië. Hij nam zitting in de Indonesische Commissie, de Kamercommissie waarin de minister(s) en de commissieleden confereerden over het Indonesiëbeleid. In de besloten commissievergaderingen stelde Welter zich gematigd oppositioneel op. Met gerichte vragen aan de bewindslieden probeerde hij te achterhalen welke toezeggingen de regering aan diplomaten en de Indonesische nationalisten had gedaan. Meerdere malen hekelde hij de regering over het feit dat het in de commissie besprokene niet openbaar werd gemaakt. Van democratie was daarom volgens hem geen sprake. Op de Bühne, in de Tweede Kamer, onderging Welter een ware metamorfose. Hier gebruikte hij veel oratorisch geweld en wist hij elke mogelijkheid die zich aandienende te benutten.

De kloof tussen KVP en Welters Voorlopig Comité van Actie werd verdiept door de oprichting van de Katholieke Nationaal Partij op 11 december 1948. Welter werd tot voorzitter gekozen. De verandering van de 'lijst-Welter' in een politieke partij illustreerde de diepte van de kloof die inmiddels was ontstaan tussen beide katholieke groeperingen.

Welter haalde zijn gram bij het Kamerdebat op 20 december 1948 naar aanleiding van de tweede politionele actie. De onderhandelingen met de Republiek waren wederom mislukt, zodat de Nederlandse regering het bevel gaf tot een tweede militaire actie. Doel was de bezetting van alle Republikeinse gebieden en de vernietiging van het Republikeinse leger. Op Rommes bewering dat deze actie het resultaat was van het consistente beleid van de KVP-fractie, reageerde Welter met vast te stellen dat de oppositie er drie jaar lang op had gewezen dat deze actie de 'onontkoombare consequentie zou zijn van het gevoerde beleid'. Hij had naar zijn zeggen met instemming de rede gelezen, die Beel voor de radio in Batavia had gehouden naar aanleiding van de tweede politionele actie. 'De enige voldoening, die ik in deze droeve zaak en in deze sombere dagen heb ondervonden, was de lezing van die rede, die bijna letterlijk tal van passages bevatte uit redevoeringen, die met name ik en vele anderen met mij twee jaar lang, tenminste twee keer in de maand, op verschillende plaatsen in Nederland hebben gehouden. Ongetwijfeld zal de heer Beel in de binnenkamers van zijn hart tot de conclusie moeten komen, dat hij onrechtvaardig is geweest tegen de oppositie, wier woorden en argumenten hij thans letterlijk overneemt en die hij tot in het begin van dit jaar in de Eerste Kamer beschuldigde van rechts extremisme, waartegen hij even krachtige maatregelen zou treffen als tegen de extremisten van links.'⁴³ De jubelstemming van Welter was van korte duur: de Nederlandse regering stond onder grote internationale druk en staakte op 5 januari 1949 de actie. Guerrilla en contra-guerrilla gingen echter door.

---

⁴² J. de Bruijn, 'Gerbrandy als kamerlid' in: C. Bremmer e.a. red., *Pieter Sjoerds Gerbrandy* (Franeker 1985), p. 136 en 138-139.

⁴³ *HTK 1948-1949*, p. 796.

Begin 1949 had elke levensbeschouwelijke richting van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid haar eigen blad. Voor de protestanten was er het weekblad *Nieuw Nederland* (hoofdredacteur Gerbrandy); voor de katholieken was er het KNP-weekblad *De Schouw* (hoofdredacteur Welter) en voor de humanistische en niet-confessionele conservatieven was er het weekblad en oud-verzetsblad *Op Wacht* (1943). In *Op Wacht* was opgenomen het verzetsblad *Den Vaderlant Ghetrouwe*, *Indisch Nieuws* en *Het Contact*, weekblad voor Indisch gerepatrieerden. Al deze bladen hadden dezelfde opmaak en drukker, en werden gefinancierd uit de fondsen van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid. In deze bladen werden felle artikelen van o.a. Gerretson geplaatst tegen het Indonesiëbeleid.

Op 10 maart 1949 publiceerden *De Schouw*, *Nieuw Nederland* en *Op Wacht* een rekest van de Oost-Indonesiër L. Polhaupessy. In de Oost-Indonesische gebieden Menado, Ambon en Timor waren separatistische bewegingen als Twapro (Twaalfde provincie van Nederland), Komite Ketatenegeeraan Minahasa (KKM = comité eigen deelstaat Minahassa) en Persatoean Timur Besar (PTB = Vereniging Groote Oost) actief. De Twapro en KKM hadden hun basis in de Minahassa en hun aanhang bestond voornamelijk uit (ex-)KNIL-militairen en Indische ambtenaren. De KKM-aanhangers - teleurgestelde Oost-Indonesische ambtenaren - ijverden voor een eigen deelstaat binnen de toekomstige Indonesische federatie. De PTB vond voornamelijk steun op Ambon en claimde ook steun te hebben op Timor. Dat laatste was niet het geval, hoogstens bezat de PTB de steun van enkele gepensioneerde KNIL-militairen. Voor het Comité Rijkseenheid waren deze organisaties een geschenk uit de hemel. Het steunde dan ook de vertegenwoordigers van de PTB en Twapro in Nederland met geld en andere middelen. De belangrijkste woordvoerder van beide organisaties was PTB-voorzitter Polhaupessy. Hij wilde dat de regering aan Menado, Ambon en Timor eenzelfde status als Suriname binnen het Koninkrijk der Nederlanden toekende.⁴⁴

Welter stelde daarop Kamervragen over de positie van de minderheden bij de toekomstige Ronde-tafelconferentie. 'Is de regering bereid bij de eventueel te houden RTC ook een plaats in te ruimen aan de vertegenwoordigers van de Ambonese, Menadonese en Timorese volksgroepen (de Twapro en de PTB), wanneer zij in meerderheid besluiten zich niet aan te sluiten bij de te vormen VSI, opdat zij langs democratische weg van hun inzichten kunnen doen blijken?'⁴⁵ De regering reageerde positief en beloofde dat voor de minderheden een plaats op de conferentie zou worden ingeruimd. Met deze toezegging werd het zelfbeschikkingsrecht van de Indonesische minderheden op de politieke agenda geplaatst.

---

⁴⁴ *De Schouw*, 10 mrt. 1949. *Officiële Bescheiden*, deel XIX, 1 juni 1949-15 sept. 1949 (Den Haag 1994) RGP-KS nr. 77, p. 109.

⁴⁵ *HTK 1948-1949, Aanhangsel*, p. 131, 14 mrt. 1949.

Onderhandelingen

Inmiddels had de bemiddeling van de Verenigde Naties geleid tot onderhandelingen in Batavia tussen de Nederlandse diplomaat J.H. van Roijen en M. Rum namens de republikeinse leiders. Op 7 mei 1949 bereikten beiden een voorlopig akkoord, neergelegd in de Van Roijen-Rum-verklaringen. Nadat een definitief staakt-het-vuren was bereikt, zou voor het einde van het jaar een ronde-tafelconferentie (RTC) in Den Haag worden gehouden, waar een alomvattend akkoord zou worden gesloten. De soevereiniteit zou 'real, complete and unconditional' worden overgedragen aan de VSI, een federatie van deelstaten, waarvan ook de Republiek deel van zou uitmaken. De VSI zou worden verbonden in een 'lichte' unie met Nederland. De Rijkseenheid-aanhangers in het Parlement lieten tevergeefs felle protesten horen. De VVD bleef, ondanks Vonk en Wendelaar in de gelederen, de regering steunen. De meerderheid van de CHU-Tweede-Kamerfractie steunde het Indonesië-beleid niet langer.⁴⁶

De organisatie van het Comité Rijkseenheid werd weer geactiveerd. De hele maand augustus werden door het Comité demonstraties en bijeenkomsten gehouden, die culmineerden in een slotbijeenkomst op 20 augustus in de Haagse Dierentuin. De uitnodigingen voor deze bijeenkomst hadden het uiterlijk van rouwkaarten. 'Voor het gebouw van de Dierentuin was een metershoog wit houten kruis opgericht, omgeven door zes omfloerste zuilen, voorzien van de Nederlandse kroon en leeuw. Langs de oprijlaan waren houten borden opgesteld, waarop de namen - met rang en woonplaats - van alle gesneuvelde militairen stonden vermeld. De duizenden belangstellenden gingen in stilte de tuin binnen en zochten een plaats in de grote zaal of buiten, waar geluidsversterkers waren aangebracht. Binnen was de zaal versierd met rood, wit en blauw, terwijl op de pilaren het symbool van Handhaving Rijkseenheid was aangebracht - de Nederlandse kroon. Er hing een groot spandoek met de tekst: "Volk van Nederland, waar uw vlag wappert, heersen recht en veiligheid." Alle voormannen van het comité hielden een toespraak; Gerbrandy, Welter, Helfrich, Meijer Ranneft, Gerretson en Feuilletau de Bruyn. De manifestatie werd zoals gebruikelijk afgesloten met het zingen van twee coupletten van het Wilhelmus.⁴⁷ De redevoeringen werden rechtstreeks uitgezonden door NCRV-radio. Het Comité werd gesterkt in zijn opvatting dat een groot deel van het Nederlandse volk tegen een onafhankelijk Indonesië zonder een nauwe verbintenis met het koninkrijk was. CHU en VVD werden opgeroepen niet mee te werken aan de ontbinding van het koninkrijk op de RTC.

De ronde-tafelconferentie

De PTB-Twapro-voormannen hadden geen plek in de Nederlandse onderhandelingsdelegatie gekregen. Het Comité adviseerde de PTB/Twapro-

---

⁴⁶ P.F. Maas en J.M.M.J. Clerx eds., *Kabinet-Drees-Van Schaik*, band C (Nijmegen 1996) p. 498.

⁴⁷ Hekman, *NCHR*, p. 64.

lobbyisten te eisen dat zij een speciale positie op de conferentie kregen. Zij volgden dit advies, maar een dergelijke positie werd hen door de Nederlandse en Indonesische onderhandelaars geweigerd. De lobbyisten trokken zich daarop onder protest terug. Met steun van het Comité en de ARP mochten de lobbyisten propaganda maken op de NCRV-radio en werd in de kranten aan hun zaak ruimschoots aandacht geschonken. Binnen KVP, CHU en VVD ontmoette de PTB/Twapro-lobby veel sympathie en wekte ze morele schuldgevoelens op. Romme probeerde aan de eisen van de PTB/Twapro tegemoet te komen door op de RTC een gunstige regeling voor de Indonesische minderheden te bedingen, hetgeen mislukte.

Tijdens de RTC genereerden het Comité Rijkseenheid en de vertegenwoordigers van PTB en Twapro een enorme publiciteit. De boodschap was dat de belangen van hen, die altijd trouw Koningin, driekleur en Nederland hadden gediend, op de RTC werden verkwanseld. De boodschap sloeg aan. De 'uitverkoop' op de RTC van Nederlandse belangen verontrustte de achterban van CHU en VVD. Op de Rijkseenheid-bijeenkomst van 20 augustus had Gerretson bekend gemaakt dat de CHU-Tweede-Kamerfractie verdeeld was over de RTC en de daaruit voortkomende soevereiniteitsoverdracht; zeer tot ongenoegen van Tilanus, die nu met zijn medestanders onder vuur van de oppositie kwam te liggen. Een buitengewone vergadering van de CHU op 29 oktober 1949 was het gevolg. Ondanks de aanvallen van Rijkseenheid-leden wist Tilanus met kunst- en vliegwerk zijn positie als leider (en die van zijn medestanders) te handhaven. Hij kon zijn gezag echter niet over de Eerste-Kamerfractie laten gelden; deze was faliekant tegen de soevereiniteitsoverdracht en zou in december ook tegen stemmen. Een groot succes voor het Comité.⁴⁸

ARP, SGP en KNP kondigden aan tegen de soevereiniteitsoverdracht te stemmen. Ook de CPN zou tegenstemmen omdat de regering zaken deed met de 'kliek van Soekarno en Hatta' die de communistische opstand op Midden-Java een jaar eerder hadden neergeslagen. Omdat de CHU door toedoen van het Comité Rijkseenheid tot op het bot verdeeld was over de Indonesische kwestie, hing veel af van de vraag of de VVD-fracties voor de soevereiniteitsoverdracht zouden stemmen, aldus samen met KVP en PvdA het wetsvoorstel de grondwettelijk vereiste tweederde meerderheid bezorgend. VVD-fractievoorzitter Oud zocht naarstig naar een geschikt onderwerp dat het wetsontwerp soevereiniteitsoverdracht niet in gevaar bracht en de bezorgdheid van de VVD tot uitdrukking zou brengen, maar bovenal de rechtervleugel binnen boord zou houden, die onder invloed van het Comité Rijkseenheid stond en dus tegen de soevereiniteitsoverdracht was. Hij vond dit in de kwestie van het zelfbeschikkingsrecht.

Evenals de CHU schreef ook zijn partij een buitengewone vergadering uit om zich over de RTC-resultaten en de aanstaande overdracht te buigen. Aanleiding was een actie van Rijkseenheid-aanhanger A.H. van Heek. Deze Enschedese textielbaron had al in de zomer geprobeerd een algemene

---

⁴⁸ P.F. Maas en J.M.M.J. Clerx eds., *Kabinet-Drees-Van Schaik*, band C, (Nijmegen 1996) p. 573-574.

vergadering bijeen te roepen. Ook de belangrijke Amsterdamse VVD-afdeling roerde zich. De Amsterdamse advocaat en lid van het Comité Rijkseenheid E.H. Baumhauer ging in zijn kritiek het verst. De buitengewone algemene ledenvergadering kende een roerig verloop, maar partijleider Oud wist de meerderheid achter zich te krijgen door er voor te waarschuwen dat het afkeuren van het regeringsbeleid inzake Indonesië rampzalige gevolgen zou hebben; voor het Nederlandse bedrijfsleven en Nederlandse burgers in Indonesië. Bovendien zou Nederland de steun verliezen van de Verenigde Staten.⁴⁹

Slotakte

Tijdens de debatten in de Tweede Kamer diende Oud een amendement in, waarin de regering werd gevraagd stappen bij de nieuwe Indonesische staat, de *Republik Indonesia Serikat*, en/of bij de UNCI te ondernemen ten einde de minderheden zelfbeschikkingsrecht te geven. De regering aanvaardde dit amendement omdat zij dit als een ondersteuning van het beleid zag.⁵⁰ Oud had zijn slag binnengehaald, maar het kostte hem grote moeite zijn fractie te overtuigen van de juistheid van de te volgen politieke lijn. Vooral Comité Rijkseenheid-lid en VVD-woordvoerder voor Indonesië Vonk lag dwars ondanks Ouds politiek succes. Hij was evenals de Rijkseenheid-leden Welter en Gerbrandy tegen; tegen soevereiniteitsoverdracht, tegen een onafhankelijk Indonesië. Oud nam hem aan de vooravond van de stemming over het wetsontwerp mee in de auto naar Rotterdam en weer terug, en zette hem tijdens de autorit dusdanig onder druk dat hij wel door de knieën ging.⁵¹

Het overnemen van Ouds amendement was niet de enige daad van de regering. Daartoe aangemoedigd door de opstelling van een kamermeerderheid had zij zich hard opgesteld inzake de door de Indonesiërs bedongen overdracht van Nieuw-Guinea tezamen met de rest van de archipel. Overigens was dit één van de punten uit de motie-Romme-Van der Goes van Naters. De RTC dreigde even zelfs te mislukken. Het werd voorkomen door een compromis bedacht door de VN-bemiddelaars, waarvan de strekking was de beslissing over dit gebied één jaar uit te stellen, zodat Nederland voorlopig voor één jaar het bestuur over dit gebiedsdeel behield.

Bij de behandeling van het wetsontwerp soevereiniteitsoverdracht over Indonesië richtten de bitter gestemde leden van het parlement die met het Comité sympathiseerden zich nog éénmaal op. Buiten op het Binnenhof waren duizenden Rijkseenheid-aanhangers aanwezig, die met spreekkoren en vaderlandse liederen in de vergaderzaal van de Tweede Kamer te horen waren. Welter diende bij de behandeling van het wetsontwerp een eigen Voorlopig

---

⁴⁹ *Ibidem*, p. 574.

⁵⁰ R.J.J. Stevens, 'De lichte kabinetscrisis van mei 1950. Oud en het zelfbeschikkingsrecht voor de Indonesische minderheden', *Politieke Opstellen* 14 (Nijmegen 1994), p.122-124.

⁵¹ H.J. Vonhoff, 'P.J. Oud - De vroege laatbloeiër' in: W.J.A. van den Berg e.a. red., *Kopstukken van de VVD* (Houten 1988) p. 29.

Verslag in, waar de regering apart op antwoordde. Zijn vragen weken niet veel af van die van de ARP. Welter verweet de regering dat zij zich op een 'vernederende wijze' had onderworpen aan 'praktisch alle eisen, van Indonesische zijde gesteld'. De regering ontkende dit ten stelligste en verwees daarbij naar de kwestie Nieuw-Guinea.⁵² Dat Nieuw-Guinea (voorlopig) onderdeel van het Koninkrijk bleef uitmaken, stemde de oppositie, maar ook Oud, Tilanus en Romme daarentegen wel tevreden. Al was dit voor de oppositie niet voldoende.

De pijlen van de oppositionele kamerleden richtten zich op de rechtsgeldigheid van het gesloten akkoord (die zij betwijfelden), de wapenstilstandsovereenkomst (die volgens hen niet werd nageleefd) en het zelfbeschikkingsrecht voor minderheden (die hen toch zou worden onthouden). Gerbrandy kwalificeerde het RTC-resultaat als een 'wangedrocht' en noemde het een 'ongrondwettig abandonnement van Indië'. 'Wij vernederen ons voor de Veiligheidsraad. (...) Nederland is de mat geworden, waarop dit afschuwelijk instituut zijn vuile voeten afveegt.' De Indonesiërs die Nederland altijd trouw hadden gediend, werden in de steek gelaten.⁵³ Zandt sloot zich hierbij aan: 'de loyale Indonesiërs voelen zich verraden en verkocht'. Hij voorspelde dat Nederland armoede en werkloosheid stond te wachten. Volgens hem leidde de politiek der voldongen feiten van de regering tot de degradatie van het parlement tot een 'Kroll-opera' (Nadat in 1933 het Rijksdaggebouw te Berlijn was afgebrand, kwam de Rijksdag bijeen in het Kroll-operagebouw,^{RS}) 'het mag onder leiding van Van der Goes van Naters spreekkoren opvoeren, culminerend in de kreet: "Heil Drees!" Commissies en Negenmannen handelden volgens Zandt achter de schermen en beslisten binnenskamers, eventueel na ruggespraak met fractieleden. Zo verwerd de openbare behandeling tot een farce. De regering en de haar steunende partijen zeggen 'dat zij Hitler en zijn dictatoriale manieren verfoeien, maar zij gedragen zich als echte Hitlerianen, die maling hebben aan de Grondwet als het in hun kraam te pas komt.'⁵⁴ Welter tenslotte, stelde in zijn rede die drie-en-een-half uur duurde vast dat het regeringsbeleid inzake Indonesië de afgelopen vijf jaren gebaseerd was op drie pijlers: 1) wetschennis en *détournement de pouvoir*; 2) verkeerde en onvoldoende voorlichting; 3) vaagheid en dubbelzinnigheid. Daartoe uitgedaagd door Romme, die stelde dat wanneer Gerbrandy en Welter aan de macht zouden zijn geweest geen andere politiek zou zijn gevoerd, citeerde Welter de Britse staatsman Churchill: 'give us the tools and we will finish the job'. 'Die "tools" zijn de politieke macht en gij zult zien, dat met politieke macht in andere handen er een heel andere politiek zal komen, hier en in Indië. (...) In het Oosten is macht een secundaire factor. De wil tot macht, de wil om zich te handhaven, is het belangrijkste.' Hieraan had het volgens Welter deze regering en haar voorgangers aan ontbroken.⁵⁵

---

52 F.J.F.M. Duynstee, *Nieuw-Guinea als schakel tussen Nederland en Indonesië* (Amsterdam 1961) p. 168.

53 *HTK 1949-1950*, p. 852-856.

54 *Ibidem*, p. 879-881.

55 *Ibidem*, p. 810-822.

Tijdens de stemming waren alle honderd Kamerleden aanwezig, een unicum. De tweederde meerderheid werd gehaald door steun van KVP, PvdA en VVD. De CHU stemde verdeeld: Tilanus en drie fractiegenoten voor, de andere vijf CHU-Kamerleden tegen. De Eerste Kamer liet hetzelfde beeld zien; alleen stemde daar de CHU in haar geheel tegen. De tweederde meerderheid werd hier nipt gehaald.

Het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid werd op 26 februari 1950 geliquideerd. De aanhangers van het comité hoefden niet lang te treuren, er doemde een nieuw doel op. Op 8 juni 1950 verschenen Gerbrandy en Welter bij notaris H.J. Schalijs in Den Haag voor de oprichting van de Stichting Rijksbehoud. In een persverklaring gaven de initiatiefnemers te kennen dat de stichting 'het bewustzijn wil wekken dat het Nederlandse volk als volk en als staat niet van de Indonesische kwestie af' was. Zij wilden niet de 'grondslagen van de verhouding tussen Nederland en Indonesië, zoals deze gelegd zijn ter RTC' aantasten. Nederland was echter nog niet 'af' van Nieuw-Guinea, van de Indonesische Nederlanders, van de bevolkingen van de Minahassa en de Molukken en van de Nederlandse bezittingen in ondernemingen en bedrijven in Indonesië. Met name wilde de Stichting Rijksbehoud 'de aandacht van de Verenigde Staten door intensieve voorlichting richten op de vraagstukken in Indonesië'. In de loop van 1950 zou de stichting zich vooral inspannen ten behoeve van de *Republik Moluku Seletan* en zich druk maken over de kwestie-Nieuw-Guinea. Samen met de Stichting *Door De Eeuwen Trouw* zouden zij het publieke klimaat te beïnvloeden met vileine propaganda en de rechtervleugels van de grote confessionele partijen activeren tegen een overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië.

Tot Slot

Het ontwerp-akkoord van Linggadjadi betekende een breuk met het vooroorlogse en tijdens de oorlog gevolgde koloniale politiek. Linggadjadi schiep de mogelijkheid van uittreding van een onafhankelijk Indonesië uit het Nederlandse Koninkrijk. Het ontwerp-akkoord was voor tweeërlei interpretaties uitlegbaar. De Republiek zag het als een eerste stap naar volledige onafhankelijkheid, terwijl Nederland de band met Indonesië wilde handhaven door een 'zware' unie. De tegenstanders van het dekolonisatiebeleid van de regering verenigden zich in het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid. Het Comité kreeg veel aanhang in rechtse partijen en organisaties. De kritiek op het akkoord in het parlement werd gedempt door de motie-Romme-Van der Goes van Naters, die de Nederlandse interpretatie van het ontwerp-akkoord bindend verklaarde voor de Republiek. De Republiek weigerde deze uiteindelijk te aanvaardde. De Nederlandse regering aanvaardde die Republikeinse weigering. Romme sprak daarop van een 'politiek voldongen feit', en ontkrachtte daarmee de motie Romme-Van der Goes van Naters. Dit ondanks hevige pressie van het Comité-Rijkseenheid om voet bij stuk te houden en vast te houden aan de motie. Het Comité koos daarop voor een radicale buitenparlementaire oppositie, die uiteindelijk leidde tot een politiek isolement. De blunder van Gerretson om de koningin in de

politieke discussie te betrekken, maakte het Comité een gemakkelijke prooi voor Beel en de zijnen. De rechtse partijen CHU en VVD moesten noodgedwongen afstand van het Comité nemen. Door dit isolement veranderde het Comité zijn tactiek en probeerde zoveel mogelijk Rijkseenheidsaanhangers in beide kamers verkozen te krijgen. Hierin slaagde het Comité: eenzesde deel van de parlementariërs verspreid over de partijen ARP, CHU, VVD, SGP en KNP volgde de afwijzende opstelling van het Comité tegen het Indonesiëbeleid van de Nederlandse regering. Deze opstelling had echter weinig effect op het beleid zelf. Wel slaagde het Comité erin om zoveel verdeeldheid te zaaien dat de CHU tot op het bot verdeeld was over de soevereiniteitsoverdracht en de rechtervleugel van de VVD die overdracht afwees. Het Comité slaagde er tevens in om de kwestie van de Indonesische minderheden op de politieke agenda te plaatsen. VVD-leider Oud greep dit thema aan om in de vorm van een amendement de rechtervleugel van zijn partij te verleiden voor de soevereiniteitsoverdracht te stemmen.